

Muhammed ‘Ali es-SÂBÛNÎ

(30 Recep 1348-6 Şaban 1442/
1 Ocak 1930- 19 Mart 2021)

Modern asrın önde gelen Ehl-i sünnet âlimlerinden müfessir kimliği ile temâyüz eden, hâfız, fakîh ve muhaddis eş-Şeyh el-Âllâme Muhammed b. ‘Ali İbnü’ş-şeyh Cemîl es-Sâbûnî el-Halebî 19 Mart 2021 Cuma günü (6 Şaban 1442) sabah saatlerinde 91 yaşında iken Yalova’da ikamet ettiği evinde ahirete irtihal etti. Sâbûnî hocanın yakınlarının haber vermesi üzerine evine giden sağlık ekipleri tarafından vefat ettiği bildirildi.

Muhammed ‘Ali es-Sâbûnî hoca için 19 Mart Cuma günü ikinci namazını müteakiben Yalova Merkez Camii’nde kılınan cenaze namazına Yalova Valisi Muammer Erol, Belediye Başkan Vekili Mustafa Tutuk, Yalova Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Suat Cebeci ve İl Genel Meclisi Başkanı Hasan Soygüzel katılarak ailesi ve yakınlarına başsağlığı dilediler. Sonrasında Sâbûnî hocanın naaşı 20 Mart Cumartesi günü öğle namazını müteakiben Fatih Camii’nde kılınacak cenaze namazı için İstanbul’a götürüldü. Sâbûnî hoca için Fatih Camii’nde düzenlenen cenaze namazına, AK Parti Grup Başkanvekili Muhammet Emin Akbaşoğlu, Suriye İslam Konseyi Başkanı Üsâme er-Rifâî, AK Parti Genel Başkan Danışmanı Prof. Dr. Yasin Aktay, eski milletvekili Şevki Yılmaz ve İlim ve Fikri Araştırmaları Merkezi (İFAM) Kurucu Başkanı İhsan Şenocak, Sâbûnî hocanın yakınları ve ailesi katıldı. İsmailağa Cami İmam Hatibi Salih Topçu cenaze namazını kıldırdıktan sonra kısa bir konuşma yaptı. Ayrıca İhsan Şenocak ve Üsâme er-Rifâî de kısa bir konuşma yaparak, Sâbûnî hocaya duada bulundular ve cenaze namazına iştirak edenlerden helallik istediler. Kalabalık bir topluluğun iştirak ettiği cenaze namazının ardından Sâbûnî hocanın naaşı ebedi istirahatgâhı olacak Merkez Efendi Cami Mezarlığı’na defnedildi.

Sâbûnî hocanın vefatı üzerine birçok isim tarafından taziye mesajı yayımlandı. Suriyeli hadis âlimi Muhammed Avvâme Hoca ilim ehli adına kaybın büyüklüğünü vurgulayarak mesajında “Allah Sâbûnî’nin amellerini kabul etsin.

Onu ulema ve iyiler zümresinden kılsın. Bizler de ona kavuşacağız inşallah. Âlimin ölümü İslam aleminde büyük bir boşluğa neden olur. Allah'tan bize ondan daha hayırlı olanlarını göndermesini niyaz ediyoruz.” ifadelerine yer verdi. Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş, Sâbûnî hoca ile beraber çekildiği bir fotoğrafla birlikte eserlerinden istifade ettiğini ve kendisini ilme ve insan yetiştirmeye adanmış olduğunu belirterek taziyede bulundu. TBMM Başkanı Mustafa Şentop, Sâbûnî hocanın en meşhur ve bilinen eseri *Safvetü't-tefâsir*'i zikretmek suretiyle müellifinin vefat ettiğini bildirerek taziyeye mesajını yayımladı. Aynı şekilde Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Alican Dağdeviren de Sâbûnî'nin tefsir alanındaki çalışmalarının önemine vurgu yaparak “Modern asrın önde gelen tefsir alimlerindendi, ilmiyle âmil bir âlimdi. Hocanın tefsir alanında birçok çalışması var ancak elden ele dolaşması açısından çok bilinen tefsiri, *Safvetü't-tefâsir*'dir, bu ülkemiz dahil birçok İslam ülkesinde üniversite düzeyinde okutulan bir eserdir. Çevirileri de yapıldı, ülkemizde de bu çevirilerden yararlanıldı. Onun dışında çok kıymetli eserleri var. 1984'ten beri hocamızı tanıyorum. Yalova'ya bir hareket getirmişti, akademik anlamda da değer kattı.” ifadelerini dile getirdi.

Ayrıca işgal altındaki Kudüs'te Mescid-i Aksâ'da verilen cuma hutbesinde, Muhammed 'Ali es-Sâbûnî hoca için taziyeye dileklerinde bulunuldu. Kudüs ve Filistin Müftüsü Şeyh Muhammed Hüseyin, okuduğu cuma hutbesinde, “İslam ümmeti bugün tefsir ulemasından büyük âlim Muhammed 'Ali es-Sâbûnî'yi kaybetmiştir” dedi. Yalova'da kılınan cenaze namazı sonrası açıklamada bulunan Sâbûnî hocanın damadı Bekir Kantarcı ise İslam alemi için önemli bir şahsiyetin kaybedildiğini belirterek “Asıl onu bütün dünya Müslümanları için değerli kılan Allah'ın kitabına olan hizmetleriydi. Uzun yıllar Mekke'de yaşıyordu. Son 5 senesi Türkiye'de geçti. Son anlarında yaşlılığına rağmen ilmi çalışmalar konusunda asla taviz vermedi. En son geçen hafta ziyaret ettiğimde uzaktan talebeleriyle Kur'an-ı Kerim tefsiri üzerine ders yapıyordu. Yani hayatı dolu dolu ilimle geçmiş bir insandı.” dedi.

Muhammed 'Ali es-Sâbûnî hoca 1 Ocak 1930 tarihinde çarşamba günü (30 Recep 1348) Suriye'nin Halep şehrinde doğdu. Babası doğruluk ve takvasıyla bilinen Halep âlimlerinin büyüklerinden Şeyh Cemîl'dir. Şeyh Cemîl, Kur'an-ı Kerim hıfzının güçlü olması ve İslami ilimlerdeki üstünlüğü ile Emevî Camii'nin sorumlusu olmuştur. Ayrıca Şeyh Cemîl 1915-1916 yıllarında Şam ve Halep vilayeti âlimler heyeti ile Çanakkale Savaşında arka cephede Manevi Hizmet Destek Birliği'nde bulunmak üzere gelenler arasında yer almıştır. 1977 yılında vefat etmiştir. Muhammed 'Ali es-Sâbûnî hoca hıfzını ve ilk lügat ilimlerini babasıyla tamamlamıştır.

Sâbûnî hocanın annesi insanlar arasında takvasıyla ve doğruluğuyla meşhur Esmâ Derviş hanımdır. Esmâ Derviş Hanım 100 yaşını geçmişken 1995 senesinde vefat etmiştir. Esmâ Derviş Hanımı tanıma fırsatı bulduğunu belirten Bekir

Kantarıcı kendisini son derece takva sahibi bir insan olarak vâsf etmektedir. Vefatı öncesi son 3 senesinde bizzat müşahede ettiği hususun, gece-gündüz seccadesi üzerinde sürekli namaz halinde olduğudur. Nitekim hayatının bu şekilde geçtiğinin anlatıldığını ifade etmektedir. Esmâ Derviş Hanım ile ilgili olarak yatıp uzandığı bir yatağının olmadığını, yemek için bir sofraya oturduğunun görülmediğini, yemek ihtiyacını seccadesi üzerinde bir iki lokma ekmek ile geçiştirdiğini ve sürekli oruç tutup namaz kılp Kur'an-ı Kerim okuduğunu dile getirmektedir. Ayrıca Sâbûnî hocamızın annesine hürmetinin ve ona itaatinin eşsiz ve inanılmaz bir boyutta olduğunu vurgulamaktadır.

Dolayısıyla Sâbûnî hoca ilim ve takva ehli bir aile ortamında doğup ilim ve irfân ile meşgul bir çevrede yetişmiştir. Sâbûnî hocanın abisi 'Taybe Şairi' lakabıyla tanınan Şeyh Diyaaddin es-Sâbûnî (v. 2014), Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) methiyeler yazmakla bilinen birçok şiir ve Arap Dili Belâğâtı kitapları telif eden Arap Dili ve Edebiyatı hocasıdır. Diğer bir kardeşi Mahmud es-Sâbûnî ise Suudi Arabistan'da bir üniversitede İslami ilimler alanında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Sâbûnî'nin 7 kız ve 3 erkek evladı olup, aile efradından ve damatlarından ilmi faaliyetlerini devam ettirenler bulunmaktadır. Özellikle Prof. Dr. Salih Ahmed Rıza ve Dr. Beşir Haddâd'ın isimleri zikredilir. Sâbûnî hoca *Taberî Muhtasarı* eserini damadı olan Prof. Dr. Salih Rıza ile beraber hazırlamıştır. Sâbûnî hocanın torunlarının torunlarını gördüğü büyük bir ailesi vardır.

Sâbûnî hoca ortaöğrenimine Halep'te Ticaret Lisesi'nde başlamış ancak İslâmi ilimlere olan meylinde dolaylı ticaret lisesini bırakarak Hüsreviye Medresesi'ne geçerek eğitimini burada tamamlamıştır. Sonra yüksek tahsilini tamamlamak üzere Kahire Ezher Üniversitesi'ne giderek 1952 yılında mezun oldu. 1954 yılında ise fıkıh alanında ihtisasını tamamladı. Sâbûnî hoca Ezher'de aldığı eğitimin yanı sıra dönemin önemli Halep ulemâsından Muhammed Said İdlîbî, Muhammed Necib es-Sirâc, Muhammed Necib Hayyâta, Ahmed eş-Şemma', Muhammed Ragıp et-Tabbah gibi hocalardan tefsir, hadis ve fıkıh tahsil etmiştir. Bekir Kantarcı'nın ifade ettiği üzere o dönem ulemâsının hem itikâdi hem de mezhebî anlamda Osmanlı ilim geleneğini devam ettiren âlimler olması, Sâbûnî hocanın hem ilim metodunu hem de hayatı boyunca ehli sünneti savunan mücadeleci kimliğini şekillendirmede en önemli etkindir.

Sâbûnî hoca Ezher'den döndükten sonra 8 yıl boyunca (1962 yılına kadar) Halep'te lisede öğretimlik yapmıştır. Suriye'de heyecanlı bir İslam âlimi ve davetçisi olarak hükümetin İslam'a karşı tavır ve yaklaşımlarını şiddetle eleştirmesi sebebiyle defalarca sorguya çekilmiştir. Bu zorlu ve sıkıntılı dönemde ilmî çalışmalarını devam ettirip insanlara öğretim hususunda oldukça sıkıntılı günler geçiren Sâbûnî hoca Mekke'den kendisine gelen üniversitede öğretim üyeliği teklifini kabul ederek 1962 senesinde Mekke'ye gitmiştir. Mekke'de Eğitim Fakültesi ve Şariat Fakültesi'nde dersler vermiştir. Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde yaklaşık

30 yıl devam eden öğretim üyeliği görevi özellikle itikâdî düşünceleri, Vehhâbîliğe karşı Eş'arî inanç esaslarını savunmacı üslubundan dolayı sona erdirilerek aynı üniversitenin kütüphanesinde araştırmacı olarak görevlendirilmiştir. Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nin kütüphanesinde eser tahkikleri ile meşgul olarak bir müddet görevini sürdüren Sâbûnî hoca devam eden baskılar sebebiyle buradaki görevinden ayrılmıştır. Sonrasında ise Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî'nin¹ Kur'an ve Sünnetteki İlmi Mucizeler Komitesi'nde bir süre daha çalışmalarına devam etmiştir.

Muhammed 'Ali es-Sâbûnî hoca ilmi kişiliğinin yanı sıra doğruyu ve hak bildiğini söylemedeki cesareti ile de tanınmaktadır. Zira hayatına bakıldığında hakkın savunucusu olması sebebiyle birçok sıkıntıya ve zorluklara maruz kalmıştır. Öyle ki artık kendi ülkesi olan Suriye'de Müslümanları iman mücadelesine çağırıldığı makaleleri, kitapları ve yazıları gerekçe gösterilerek hükümet tarafından sakıncalı ve aranan kişi olarak sayılmıştır. Bu yüzden memleketine bir daha dönememiştir. Sâbûnî hoca Hafız Esad döneminde (1971-2000 yılları arasında devlet başkanı olarak görev yapmıştır) aranan bir suçlu olarak görülmüş, oğlu Beşşar Esad döneminde hükümetin özur ve uzlaşma teklifine olumlu cevap vermemiştir. Sâbûnî hoca uzun yıllar Suriye Âlimler Birliği başkanlığını yürütmüş ve Suriye halk direnişi başladığında da başkan sıfatıyla rejim aleyhine halkı direnişe çağırın konuşmalarına devam etmiştir.

Sâbûnî hocanın ilmi çalışmaları çok canlı ve aktif bir şekilde gerçekleşmiştir. Zira kendisinin Mekke'de bulunduğu dönemde Mescid-i Harâm'da belirli zamanlarda fetva vermek için kurduğu ders meclisleri vardı. Aynı şekilde Cidde'de bir mescitte haftalık olarak düzenlenen, Kur'an-ı Kerim'in üçte birinden fazlasını tefsir ettiği ve kasetlere kaydedilen dersleri de yaklaşık sekiz yıl sürmüştür. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in tamamını tefsir ettiği ve 600 bölümden oluşan yaklaşık iki yıl süren video kayıtları televizyonda yayımlanmıştır. Bunların yanı sıra Sâbûnî hoca İslâm'a davet, dine hizmet ve Allah'ın, Peygamberlerin varislerine farz kıldığı görevin ifası için birçok yakın beldeyi ve Avrupa'yı dolaştı. İslâm âleminin birçok kentinde çok sayıda İslâmî konferanslara katıldı.

Sâbûnî hoca hakkında dile getirilen hususiyetlerinden biri de zaman taksimi ve zamanı yönetme konusundaki hassasiyetidir. Hocanın vaktinin çoğunu mütalaa ve yazma ile geçirdiği hatta bazı günlerde telif için oturduğu masadan 13-14 saat boyunca kalkmadığı vaki olmaktadır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim hızını korma noktasında hassas davranarak büyük bir gayret ortaya koymaktadır. Nitekim günün iki vaktinde sabah namazından sonra ve akşam ile yatsı namazı arasında düzenli olarak Mescid-i Harâm'da bulunduğu arkadaş ve talebeleriyle hızını tekrar etmek amacıyla ezberden hatimler yapardı. Bu tekrarları kendi iradesi

¹ İslam ülkeleri arasında dinî koordinasyonu ve yardımlaşmayı sağlamak amacıyla kurulan teşkilat. Bk. Mustafa Bilge, "Râbitatü'l-âlemi'l-İslâmî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim Tarihi 4 Haziran 2022).

dışında olağan üstü bir durum olmadıkça terk etmediği bilinmektedir.

Sâbûnî hoca ilmiyle âmil, ibadete düşkün, ilmin kendisine yüklediği sorumluluğun farkında, hakkı söylemekten çekinmeyen biri olarak bilinmektedir. Ayrıca âbid, çok namaz kılip daima Kur’ân okuyan ve boş işlerler uğraşmayan Sâbûnî hocanın malayani ile meşgul olanları ikaz ettiği ifade edilmektedir. Bekir Kantarcı’nın aktardığına göre Sâbûnî hocanın herhangi bir tarikata ve cemaate intisabı olmadığı bilinmekle birlikte Allah’ın emrine muhalefet etmedikleri sürece bütün cemaatler ve Müslümanlar onun nezdinde aynı öneme sahiptir. Ayrıca Sâbûnî hoca hem Mekke’de hem de bulunduğu diğer şehirlerde zikir meclislerine katılmayı çok severdi. Kendisini hem Mekke’de hem de Türkiye’ye geldiğinde ziyaret eden mutedil cemaat ve tarikat önderlerinin Türkiye’deyken kendisine yöneltilen davetlerine icabet ederdi.

Sâbûnî hoca ile ilgili olarak değinilmesi gereken bir diğer husus ise hocanın Türklere ve Türkiye’ye duyduğu sevgi ve alakadır. Hocanın Müslüman Türklere karşı sevgisinde Osmanlı ve Türk kültürüne olan ilgisinin ve ders aldığı hocalarının etkisi olduğu söylenebilir. Sâbûnî hoca uzun yıllar boyunca yaz aylarını Yalova’da Gökçedere köyünde geçirerek burada telif faaliyetlerine devam etmiştir. Ayrıca en küçük kızını Türk vatandaşı Bekir Kantarcı ile evlendirmiştir. Sâbûnî hoca da bundan yaklaşık 16-17 yıl önce Türk vatandaşlığı almıştır.

Eserleri: Muhammed ‘Ali es-Sâbûnî hoca başta tefsir olmak üzere, fıkıh, hadis alanında kıymetli eserler kaleme almıştır. Ayrıca güncel meseleler hakkında reddiye niteliğinde çalışmalar yayımlamıştır. **Tefsir Alanındaki Eserleri;** (1) *Safvetü’t-tefâsîr* (Beyrut 1981), Sâbûnî hocanın İslam aleminde hüsnü kabul gören ve ilim talebeleri arasında yayılan en önemli eseridir. Vâhidî’nin *Esbâbü’n-nüzûlu* ile *Taberî*, *Keşşâf*, *Râzî*, *Kurtubî*, *Bezzâvî*, *İbn Kesîr*, *el-Bahru’l-muhît*, *et-Teshîl*, *Celâleyn*, *Ebussuûd*, *Âlusî* ve *Kâsımî* gibi geniş ve güvenilir tefsirlerin özünü alarak günümüze hitap edecek ve talebelerin ihtiyacına cevap verecek bir tefsir meydana getirmiş ve bu esere “tefsirlerin özü” anlamına gelen *Safvetü’t-tefâsîr* adını vermiştir. Üç ciltten oluşan ve Kur’ân-ı Kerim’in baştan sona tefsirini içeren eser Türkçe, İngilizce, Rusça, Urduca ve Endonezya dili gibi farklı dillere tercüme edilmiştir. Sadreddin Gümüş ve Nedim Yılmaz tarafından Türkçe’ye tercüme edilerek *Tefsirlerin Özü/Safvetü’t-tefâsîr* adıyla yedi cilt şeklinde yayımlanmıştır. Sâbûnî hoca akıcı bir üslupla ve öğretici bir anlayışla kaleme aldığı bu eserde talebelerin önüne bütün bir tefsir dünyasının özetini, akli ve nakli tefsirlerinin birleşimini aktarıp görüşleri sıraladıktan sonra tercihini de belirtmiştir. Dolayısıyla bu eseri okuyan bir kişinin tefsir alanında telif edilen eserler hakkında genel itibarıyla bilgiye sahip olacağı söylenebilir. Müellif eserde ilk olarak sûrelerin asıl maksatlarını belirtmiş, isimlendirilmesini anlatmış, bazı önemli ve gerekli gördüğü kelimelerin manaları üzerinde durmuştur. Âyetler arasındaki münasebetleri belirtmiş, sûrelerin sebab-i nüzuli ile ilgili bilgi vermiştir. Ayrıca âyetlerden istinbat edilen faydalı bilgilere değinmiş ve belâgat açısından da âyetler hakkında açıklamada bulunmuştur. (2) *Ravâ’iu’l-beyân fi tefsîri*

âyâtî'l-ahkâm mine'l-Kur'ân'ı (Dımaşk 1971), Sâbûnî hocanın iki ciltten oluşan bu eseri Mekke'de İslâm Hukuk Fakültesi'ndeki derslere yönelik çalışmalar vesilesi ile kaleme alınmış ve fakültede ders kitabı olarak okutulmuştur. Konulu tefsir çalışmalarına benzer bir şekilde yazılan bu eser son zamanlarda telif edilen ahkâmü'l-kur'ân eserleri arasında değerlendirilmiştir.² Müellif eserdeki konuları sûrelerin Kur'ân-ı Kerim'deki nüzul sırasına göre tasnif etmiştir. Bundan dolayı bazı konular tekrar etmektedir. Fatıha Sûresi'nden başlayarak ahkam âyetlerini sırasıyla işlemiş aynı konudaki âyetleri bir konu başlığı altında birleştirmemiştir. Eser *Kur'ân-ı Kerim'in Ahkam Tefsiri* adıyla Mazhar Taşkesenlioğlu tarafından Türkçe'ye iki cilt halinde tercüme edilmiştir. (3) *Kabesün min nûri'l-Kur'âni'l-Kerim* (Beyrut 2000), 16 ciltten oluşmasına rağmen iki cilt bir araya getirilerek toplandığı için sekiz cilt olarak basılan bu eser bir dirayet tefsiridir. Her bir sûreyi bir bölüm olarak ele alan müellif âyetleri sıra ile işlemiştir. 1998 yılında basılan eserin baskıları Türkiye'ye 2000 yılında ulaşmıştır. (4) *et-Tibyân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut 2006), Sâbûnî hoca tefsirle alakalı görüşlerine yer verdiği ve ders kitabı şeklinde düzenlediği bu eseri Mekke Üniversitesi'nde hocalık yaptığı dönemde 1985 yıllarında kaleme almıştır. Eser Kur'ân ve tefsir ilminin genel konularını ele alıp bir ciltten oluşmaktadır. Birçok fakültede ders kitabı olarak okutulan eser dilinin anlaşılır ve kolay olması sebebiyle Türkiye'de de yaygınlaşmıştır. (5) *Muhtasar-ı İbn Kesîr* (Beyrut 1981), İbn-i Kesîr tefsirini ihtisar ederek üç cilt haline getirmiştir. Sâbûnî hoca İbn-i Kesîr'i özetlerken, kolay bir dil kullanmaya, tercihli görüşleri almaya ve konu bütünlüğünü bozmadan konuyu özetlemeye dikkat etmiş yer yer kendi görüş ve tercihlerini de belirtmiştir. (6) *Tahkik-ü tenviri'l ezhân min Tefsîr-i Rûhû'l Beyân* (Şam 1988), İsmail Hakkı Bursevî hazretlerinin *Rûhu'l-Beyân* isimli tefsirini ihtisar etmektedir. (7) *Muhtasar-ı Tefsîrî't- Taberî* (Beyrut), Sâbûnî hoca ve damadı Dr. Salih Ahmed Rıza, Taberî'nin *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* eserini birlikte tahkik ederek ilim öğrenenlere kolaylık olması amacıyla ihtisar etmişlerdir. Eser iki cilt halinde basılmıştır. Ayrıca Mehmet Keskin tarafından altı cilt halinde Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (8) *Fethü'r-rahmân bi keşfi mâ yeltebisû fi'l-Kur'ân* (Beyrut 1983), Zekerîya el-Ensârî'nin bazı müteşabih ayetlerin esrarı hakkında bilgi verdiği eserini tahkik etmiştir. (9) *el-Muktetaf min 'uyûni't-tefsir* (Cidde 1992), Adıyamanlı Mustafa Hayri Efendi'nin kaleme aldığı ancak neşretmeye ömrünün yetmediği eserin yazma nüshaları Sâbûnî hocaya takdim edilerek kendisinden yayına hazırlaması talep edilmiştir. Sâbûnî hoca inceledikten sonra tefsir alanında ilmi bir servet olarak gördüğü bu eseri tahkik ederek neşretmiştir. Eser Ahmet İnan tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (10) *İcâzü'l-beyân fi makâsıd'ı süveri'l-Kur'ân* (Şam 1979), Sâbûnî hoca bu eserinde sûreleri tek tek tanıtarak belâğî açıdan icazlarına ortaya koymaktadır. Eser, Kur'ân-ı Kerim'i tanıttığı bir el kitabı hükmünde görülmektedir. (11) *Keşfü'l-iftirâât fi Risâleti't-tenbihât havle*

² Bedreddin Çetiner, "Ahkâmü'l-Kur'ân" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim Tarihi 4 Haziran 2022).

kitâbi't-Tefâsîr (Ürdün 1989), Muhammed b. Zeyno ve Salih b. Abdullah b. Füzan, Safvetü't-Tefâsîr'i 18 konuda eleştirerek *Tenbihâtün hâmmetün alâ kitâbi Safveti't-Tefâsîr li Şeyh Muhammed Ali Sâbûnî* isimli bir kitap telif etmişlerdir. Sâbûnî hocanın bu eseri *Safvetü't-Tefâsîr*'de hatalı ve batıl bilgilerin olduğunu söyleyenlerin iddialarını cevaplamak amacıyla kaleme aldığı bir reddiyedir. (12) *et-Tebîr bimâ fi Resâili Bekr Ebû Zeyd mine't-tezvîr* (Mekke 1993), Ta'lim isimli eserinde Sâbûnî hocayı eleştiren Bekr b. Abdullah Ebû Zeyd'e cevap mahiyetinde yazılmıştır. (13) *el-İbdâ'u'l-beyânî fi'l-Kur'ânî'l-'azîm* (Beyrut 2006), Kur'an-ı Kerim'in belâgat ve fesahat açısından mükemmel oluşunun en önemli özelliklerinden biri olduğunu vurgulayan Sâbûnî hoca bu eserinde Kur'an'da geçen beyan örneklerine yer vererek açıklamaktadır. **Hadis Alanındaki Eserleri:** (1) *Min Künûzi's-sünne* (Beyrut 1989), Sâbûnî hoca talebelerine yönelik olarak hazırladığı bu eserde sahih hadisler içerisinden seçtiği hadisleri lûgat, nahiv, belâgat, râvî ve edebî şerh yönünden incelemektedir. (2) *es-Sünnetü'n-nebeviyyetü'l-mutahhara kısmün mine'l-vahyi'l-ilâhiyyi'l-münzel* (Mekke 1990), Özellikle müsteşriklerin iddialarına cevap sadedinde sünnetin vahiy ürünü olduğunu ispat etmek amacıyla kaleme almıştır. (3) *Şerhu'l-müeyesser li Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut 2011), talebelerinin isteği üzerine İmam Buhârî'nin *es-Sahîh* eserine anlaması daha kolay bir şerh yazmıştır. **Diğer Eserleri:** (1) *en-Nübüvvetü ve'l-enbiyâ* (Şam 1985), Sâbûnî hoca peygamberlik hakkında kapsamlı bir şekilde kaleme aldığı bu eserde peygamberlerin genel özellikleri, sıfatları, peygamber kıssaları, Hz. Muhammed (s.a.v) ve ulu'l-azm peygamberler ve ulu'l-azm olmayan peygamberler ile ilgili konulara yer vermektedir. Eser Suat Cebeci-Bilal Delice ve Mustafa Çalışkan tarafından olmak üzere iki farklı çalışma ile Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (2) *el-Mevârîs fi's-şer'i'ati'l-islâmiyyeti fi davi'l-Kitâbi ve's-Sünneti*, Sâbûnî hocanın Mekke'deyken miras konusunda üniversite öğrencilerine verdiği dersleri bir araya getirdiği eseridir. (3) *Şübühât ve ebâtîl havle te'addüdü zevcâtî'r-Râsûl* (1980), Hz. Muhammed'in (s.a.v.) evlilikleri hakkında şüphe ortaya çıkarmak amacıyla yapılan eleştire ve iddialara karşı bir reddiye olarak kaleme alınmıştır. Eser üç farklı isim tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (4) *el-Hedyü'n-nebeviyyi's-sahîh fi salâti't-terâvih* (Mekke 1987), teravih namazı hakkında ileri sürülen iddiaları göz önüne alarak teravih namazının ilk ne zaman kılındığı, fazileti gibi konuları ele aldığı bir risaledir. Eser *Teravih Namazında Peygamber Ölçüsü* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (5) *Cerîmetü'r-riba* (Beyrut 1998), eserde faiz meselesi üzerinde durarak Müslümanlara uyarı niteliğinde birtakım analizlerde bulunmaktadır. (6) *el-Fıkhü's-şer'iyyi'l-müeyesse fi davi'l-Kitâbi ve's-Sünneti* (Beyrut 1998), Eser namaz, oruç, hac, umre, zekât ve alışveriş hükümleri olmak üzere beş ciltten oluşmaktadır. (7) *Hareketü'l-ard ve deverânühâ hakikatün 'ilmiyyetün esbetahâ'l-Kur'an* (Şam 1991), yer kürenin ve ayın insanı şaşırtacak bir şekilde hareket ettiğini ve Kur'an-ı Kerim'de bunlara dair işaretlerin bulunduğunu söyleyerek bu konuda kaleme ele aldığı eseridir. (8) *el-Mehdî ve eşrâtü's-sâ'ati* (1986), Eserde kıyamet alametleri ve mehdînin ortaya çıkışı meselelerine

temas etmektedir. (9) *ez-Zevâcü'l-mübekkiri'l-islâmî sa'âdetün ve hasânetün* (1995), Eserde İslâm'a göre evlilik ve hükümleri, evliliğin adabı, mehr ve eşlerin birbirleri üzerindeki hakları gibi konuları kaleme almaktadır. (10) *Me'âni'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Ebû Cafer en-Nahhâs'ın eserini tahkik etmiştir.

Burada ismi geçen kitaplar dışında Muhammed 'Ali es-Sâbûnî hocanın tahkik ve telif ettiği daha birçok eseri bulunmaktadır. Ayrıca Sâbûnî hocanın eserleri üzerine yapılan tezler bulunmaktadır. (1) İbrahim Demir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2000); (2) Musa Hop, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Revâiü'l-Beyân Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân'ı* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2000); (3) Ahmet Turan Özdemir, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsirciliği* (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2003); (4) Arslan Karaoğlan, *"Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin "Ahkâm-ı Kur'âniye" ve "Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Revâiü'l-Beyân" Adlı Eserinin Muyasesi"* (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011); (5) Adullah Özüçalışır, *Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Safvetü't-Tefâsir" Adlı Tefsirinde Beyan, Meanî ve Bedî: Fatiha ve Bakara Sureleri* (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011); (6) Musa Demir, *Safvetü't-tefâsir'de Belâgat Uygulamaları* (Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015); (7) Metin Çetin, *Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Revâiü'l-Beyân Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân" Tefsiri Bağlamında Ahzâb Suresindeki Hükümlerin Mukayeseli İncelenmesi* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015); (8) Cemal Sandıkçı, *Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Safvetü't-Tefâsir Adlı Tefsirinin Belâgat Yönü* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı; Doktora Tezi, 2015); (9) Mürşide Akoğlan, *Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin Safvetü't-tefâsir Adlı Eserinde Yahudilik* (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019); (10) Mehmet Emin Acar, *Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin "Kabusun min Nûri'l-Kur'âni'l-Kerîm" Tefsirinde Ehli Kitaba Eleştiriler* (Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020); (11) Hatice Kılınc, *Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin et-Tibyân Adlı Eserinin Kur'ân İlimleri Açısından İncelenmesi* (Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021). Burada zikredilen tezler ve eserlerinin başka dillere tercüme edilmesi hocanın çalışmalarının önemini, mahiyetini ve çalışmalarının bulunduğu karşılığı ortaya koymaktadır.

Muhammed ‘Ali es-Sâbûnî hoca sözü güzel söyleyen, hak bildiği ve doğruluğuna inandığı konularda görüşünü açıkça ortaya koymakta cesur davranan, ilim öğrenmeye ve ilme hizmet etmeye kendini adanmış, ibadetlerine ve özellikle Kur’ân-ı Kerîm tilâvetine son derece düşkün ve Allah’a karşı haşyeti çok olan biri idi. Gerek kendi ülkesinde gerek Mekke’de yaşadığı dönemlerde çalışma hayatındaki aksaklıklara ve ülkesine giriş hakkının elinden alınmasına mâl olmasına rağmen her zaman hakkın savunucusu olarak cesur bir şekilde sözlerini söylemiştir. Eserlerini hazırlarken dönemin insanının ve talebelerinin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak anlaşılır, yalın ve basit bir dil kullanmıştır. Çok sayıda ciltler halinde bulunan eserleri belirli kriterler çerçevesinde muhtasar hale getirerek insanların istifadesine sunmuştur. Sâbûnî hoca ilerleyen yaşına rağmen derslerine ve çalışmalarına devam ederek ömrünü her daim ilimle, talebelerine dersler vermekle, eser telif ve tahkiki ile geçirmiştir. Vaktini verimli geçirmede hassas olan Sâbûnî hocanın etrafındakileri de malayani ile meşgul olmama konusunda uyardığı bilinmektedir.

Vefatıyla ilim ehlinin mahzun olduğu Sâbûnî hoca arkasında kıymetli eserler ve talebeler bırakmıştır. Allah kendisinden ebeden razı olsun. Allah’tan ömrünü ilim hizmetine adayan Sâbûnî hocaya rahmeti ile muamele etmesini ve cennetiyle müşerref kılmasını niyaz ederiz. Allah Teala bizlere Sâbûnî hocanın miras bıraktığı ilimlere sahip çıkarak bizden sonra gelen nesillere aktarmayı nasip eylesin.³

Rabia GÖKÇE (rabia.gokce@bilecik.edu.tr)

Bilecik Üniv., İslâmi İlimler Fak., Hadis, BİLECİK

³ İbrahim Demir, Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Tefsir Metodu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Musa Demir, Safvetü’l-tesâsîr’de Belâgat Uygulamaları, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Hatice Kılınc, Muhammed Ali es-Sâbûnî’nin et-Tibyân Adlı Eserinin Kur’ân İlimleri Açısından İncelenmesi, Karananoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; Tarık Taha Mükrimüllah, Cühûdu ‘Allâmetü’ş-Şeyh Muhammed ‘Ali es-Sâbûnî fi ‘İlmi’t-Tefsir, Mukarabât 10, 81-88; Bekir Kantarcı ile röportaj: <https://insicam.net/2021/04/02/bekir-kantarciya-kayinpederi-m-ali-sabuni-hocayi-sor-duk/> (04.06.22); Nûruddîn Kalâle, Rahîlü’ş-Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûnî, <https://islamonline.net/رحيل-الشيخ-محمد-الصابوني/> (04.06.22); Muhammed Adnan Kâtibî, Muhammed Ali es-Sâbûnî, <https://islamsyria.com/ar/الصابوني/التراجم-محمد-علي-الصابوني/> (04.06.22); Sümeyye Ali Jaber, Modern Asrın Önde Gelen Alimlerinden Muhammed Ali es-Sâbûnî Kimdir?, <https://www.fikriyat.com/biyografi/2021/03/19/modern-asrin-onde-gelen-tefsir-alimlerinden-muhammed-ali-es-sabuni-kimdir> (04.06.22).